

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI

UDGIVNE AF

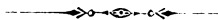
DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

3. RÆKKE. II. BIND.

REDIGERET AF

CHR. VILLADS CHRISTENSEN,

SELSKABETS SEKRETÆR.

KØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS TILLGES BOGHANDEL.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

1899—1900.

Bøndernes Kaar paa Frisenvold, Løjstrup og Kollerup Gods i Tidsrummet 1670—1702.

Studier i det jydsk Arkiv
ved
Kapt. Søegaard.

Som almindelig Regel gjaldt, at Godsejerne af den gamle danske Adel, der i hint Tidsrum endnu sad inde med den overvejende Del af Jordegodset i Jylland, fuldtvel forstode Betydningen af at holde Bønderne paa Fode, saa de kunde leve et efter Tidens ringe Krav og Forhold nogenlunde tilfreds Liv. Mange Grunde talte for en human Optræden fra Godsejernes Side; først og fremmest deres egne økonomiske Interesser. Kunde en Bonde paa Grund af onde Tider ikke blive ved sin Gaard, saa kom den let til at staa øde, — der var øde Fæstegaarde overalt; og den blev da en Gæld for Herremandens Kasse, istedetfor en Indtægt, idet han ogsaa under disse Forhold skulde svare de kongelige Skatter og Afgifter af den. Dertil kom, at en Bonde, der var utilfreds med Forholdene paa et Gods, meget almindeligt opsagde sin Gaard og drog hen paa et andet Gods, hvor han altid uden Vanskelighed kunde faa Gaard i Fæste og om nødvendigt Heste og Avlsredskaber samt fornødent Sædekorn og Fourage til at begynde Gaardens Drift med.

Et Eksempel blandt mange viser, med hvilken priseelig Tydelighed en saadan Opsigelse fandt Sted. Paa Hatting

Herreds Ting d. $\frac{26}{6}$ 1676 ved 4. Ting opsigde Rasmus Pedersen Elkjær den Gaard i Eriknauer, »som han havde sted og fæstet af Bygholms Gods, og derhos sagde, at han herefter ikke vilde befatte sig med dens Bygning, Grund, Agerland eller Engbund at bruge eller noget dets Tilliggende og ej svare til nogen Afgift eller Arbejde deraf efter denne Dag udi nogen Maade enten Skatter eller andet, i hvad det og være kan«.

Reglen var jo dog denne, at Fæster skulde opsiges til bestemte Dage i Aaret, f. Eks. Philippi Jacobi Dag (1ste Maj); men der findes ogsaa flere Eksempler paa mere vilkaarlig Opsigelse.

Under disse Forhold var det næsten en Selvfølge, at Godsejerne udviste stor Langmodighed med Hensyn til Betaling af Landgilde og andre Afgifter; og vi træffe da ogsaa Eksempler paa, at Bønder i over 30 Aar ingen eller saa godt som ingen Landgilde have betalt, men tvertimod i trange Tider have hentet Korn fra Herregaardens Lade baade til Føde og Sæd og nu og da have modtaget kontante Penge til Betaling af kongelige Skatter.

Et Eksempel, grebet i Flæng, belyser dette Forhold. En af Frisenvolds Fæstere modtager i Aaret 1678 følgende: d. $\frac{27}{4}$ Rug 4 Skp., $\frac{16}{6}$ Rug 4 Skp., ligeledes $\frac{6}{7}$ og $\frac{31}{7}$, d. $\frac{19}{10}$ Rug 8 Skp., Havre 4 Skp., $\frac{24}{10}$ Havre 4 Skp., $\frac{7}{11}$ Rug 8 Skp., Byg 8 Skp., Havre 8 Skp., $\frac{17}{11}$ (som skal ydes i Kongens Tjeneste) Rug 10 Skp., Byg 11 Skp., Havre 8 Skp., $\frac{25}{11}$ Byg 3 Skp., Havre 3 Skp., $\frac{4}{12}$ Rug 8 Skp.

Ikke desto mindre var en Opsigelse fra Herremandens Side saa godt som udelukket; — tvertimod, man ser, at Grev Mogens Friis sender sin Foged fra Boller til Bjerge Herreds Ting, da en Bonde opsiges sit Fæste, og »begærer paa sin Husbondes Vegne, at Bonden vil tilkendegive, hvad Aarsag han haver til at opsiges den

Gaard, han paaboer, eller om Husbonden i nogen Maade haver hannem gjort Uret, han det nu vilde tilkendegive«; Bonden svarer, at »han vilde rette sig efter kgl. Forordnings Indhold«. — Fru Elisabeth Sehested til Barritskov, Enke efter Anthoni Reedtz, tilbyder en Bonde, der forhen er rømmet fra sin Fæstegaard og altsaa har gjort sig skyldig til at arbejde i Jern paa Bremerholm, hvis han atter vil gaa til Gaarden, drive den og svare Skatter og Landgilde, de 4 Heste til dens Drift, som han i Foraaet »slap for Vild og Vove«, da han rømte, »samt hvis Rug og Hø, som er avlet ind til den Gaard det Aar, vilde og fly hannem noget Sædekorn i Fremtiden, og Skov til fornøden Bygningstømmer«; men Bonden svarer: »Nej, ikke med den Middel«. Hos Naboen, Grev Rantzau til Rosenvold træffe vi et ganske tilsvarende Eksempel og lignende paa andre Egne.

Blev en Bonde opsagt, da skulde Gaarden først paa tre paa hverandre følgende Tingdage tilbydes den fraflyttede Fæsters Frænder og Arvinger, om nogen ibland dem vilde og kunde »holde Gaarden og Ejendommen ved Magt og rede og gøre det fulde af til Hans Kgl. Maj. og Husbonden, som han bør at gøre, og dersom imod Forhaabning ingen af samme Frænder og Medarvinger fandtes dertil dygtig at svare, da kan Husbonden selv sætte en derpaa igen.« Denne Lovbestemmelse rummede Spiren til et mere ideelt Forhold imellem »Husbond og Tjenere«, end det, der udvikledes paa Basis af rent økonomiske Betragtninger; thi ligesom de gamle danske Familier ejede de samme Godser i flere Slægtled, saaledes sad ogsaa den samme Bondeslægt ofte paa den samme Gaard i flere Generationer, og deraf udvikledes igen en vis Solidaritet, som ovenfor antydet, imellem Godsejeren og hans Fæstere, der navnlig gav sig Udtryk i økonomisk trange Tider.

Hvorledes Grev Mogens Friis stillede sig overfor sine Bønder paa Godset Frisenvold ses tydeligst af en Forpagtningskontrakt, oprettet imellem ham og Forpagteren paa Hovedgaarden Løjstrup og gældende fra Aaret 1673—83, da Kristian den Femte købte Godset. Vedrørende Fæsterne hedder det:

»4. Bønderne, som ligge under bemeldte Gaard, skal drive Avlingen dertil, nemlig Gødning at udføre, Møg at blende, pløje, harve, saa og høste Korn og Engene, og det naar de udi rette [Tid] der tilsiges, og dermed at ramme den Bekvemmelighed, at deres egen Avling ikke forsømmes, hvorfor og Avlingen aarligen imellem Bønderne skal deles udi hans Grevl. Exell.s Fuldmægtigs Overværelse, at de paa begge Sider ikke forurettes.

5. Til at tærskes skal han have hver Søgnedag udi Tærsketiden af Husmænd og Bønder af og til et Par, mere eller mindre, som Tiden falder. Item skal han have daglig to Husmænd til forfaldende Arbejde udi Gaarden om Vinteren og en om Sommeren, dernæst en Møllevojn ham tilladt maanedlig, behøvende Folk til Kornet af Ladden at udrense, Vogn og Folk det paa Loftet at opføre, en til og fra Laurberg Kirke, naar Prædikendage er.

6. Gaardens indavlede Korn at faa til Aars eller Randers, dog at det ikke sker i Bøndernes Høst eller Pløjen, at de deres egen Avling derover forsømmer.

7. Herforuden nødvendige Vogne hannem forundes til sit Gods at føre fra Frisenborg til Løjstrup og derfra igen Forpagningen ekspedere til Aars eller Randers. Dog at det sker udi belejlig Tider for Bønderne.

8. Skal hver Helgaard aarlig gøre hannem to Rejser til Randers og en til Aars, om han det behøver eller begærer, dog at sligt ikke begæres i Bondens Pløje- eller Høstetider.

Til Ildebrændsel skal han have fornøden Tørveskær

og Træ, af Træ to Hundrede (!) Bondelæs, hvilket forskrevet Tørv og Træ af Bønderne skal bjerges og føres til Gaarden. Gærderne skal Bønderne og tilbørlig vedligeholde og dennem i rette Tider lukke, dog Forpagteren ikke tilstedes enten sine egne Tjenere eller andre nogen Modvilje at ske derpaa, men, som Ret og forsvarlig paa begge Sider, af hans høj Grev. Exell.s Fuldmægtig fornøden Gærdsel og Staver at udvises Forpagteren.

Det tillades ikke at maa have Geder eller disse at føde.*

Bøndernes Huse og Gaarde vare ofte meget forrevne og forfaldne; Tag manglede hist og her og ikke sjældent baade Lægter og Spænder samt Loftsbrædder over flere Fag; Underbygningen bestod af Bindingsværk med vendrede og lerklinede Vægge, der i lige ringe Grad kunde modstaa Solvarmen og Regn eller Frost, og hyppig »stod paa Rav«; Vinduesruderne — »til en Skilling hver« — manglede ofte i Snesetal o. s. v. Folk vare fødte og opdragne under disse Forhold og følte næppe Manglerne. Paa de gamle Herregaarde saa det ikke bedre ud. Et Bygningssyn paa Løvenholm (d. $\frac{7}{6}$ 1680) beretter, at der paa Borggaarden manglede 124 Vinduer og 362 Ruder, samt 10 Lispund Bly til Taget, og at et Taarn var faldefærdigt, ligesom der og manglede 1800 Tagsten. Ganske vist opholdt Ejeren, Grev Ditlev Rantzau, sig som Regel paa sine Godser i Holsten og kom yderst sjældent til Løvenholm, men ikke desto mindre synes det dog, at Grænsen for ødelagte Vinduer og ituslaaede Ruder kunde have været betydelig lavere.

Ogsaa Landsbykirkerne vare ofte i stort Forfald; et Syn af 1673 over den nu saa smukke Nørager Kirke oplyser følgende: Der fattes 11 Bjælker, 2 Kobbelt Spænder, 4 Tylter smaa Tømmer, 2 Tylter Lægter til Stolene, 400 Tagsten, Blyet paa den søndre Side skal omlægges,

da det ikke holder for Vand, fattes udi Vindeværene 30 Ruder, Krogen, som Kirkedøren hænger i, er sønder, 20 Favne Kirkegaardsmur er nedfalden etc.

Det Billede, som hin Tids Tingbøger giver af Bygningsforholdene, maa imidlertid anses for betydelig mørkere end Gennemsnittet, idet Bygningssynet som oftest fremkom som Følge af, at den paagældende Fæster havde forsømt sine Bygninger, eller at han paa Grund af Svagelighed var ude af Stand til at holde dem ved Magt, og Manglerne saaledes maatte afhjælpes paa anden Maade.

Et Syn over samtlige Gaarde og Huse paa Frisen-vold Gods 1693 giver et noget lysere Billede. — Forholdene vare:

I *Værum* By og Sogn:

Vel ved Magt vare 11 Gaarde og 2 Boel.

Ved Magt: 2 Gaarde og 6 Gadehuse.

Noget brøstfældig: 5 Gaarde og 1 Gadehus, 1 Gadehus noget nedfalden.

Væt By:

Vel ved Magt: 5 Gaarde, 1 Boel og 5 Gadehuse.

Ved Magt: 2 Gaarde.

Noget brøstfældig: 2 Gaarde.

Haslund By:

Vel ved Magt: 3 Gaarde.

Noget brøstfældig: 1 Gaard, paa 2 Gadehuse fattes Tag og Lægter.

Vorup By:

Vel ved Magt: 1 Gaard, 2 Boel og 7 Gadehuse.

Brøstfældig: 1 Gaard og 2 Gadehuse.

Kristrup By:

Vel ved Magt: 11 Gadehuse.

Ved Magt: 2 Gadehuse.

Brøstfældig: 1 do.

Romholdt (Romalt) Huse:

Noget brøstfældig: 7 Huse.

Vissing By:

Vel ved Magt: 1 Gaard.

Ved Magt: 6 Gaarde og 2 Huse.

Brøstfældig: 12 Gaarde, 1 Boel og 3 Huse.

Galten By:

Vel ved Magt: 1 Gaard.

Ved Magt: 2 Gaarde.

Noget brøstfældig: 5 Gaarde og 1 Boel.

Hadbjerg By:

1 Gaard ved Magt og 1 brøstfældig.

Erslev By:

Ved Magt: 1 Gaard og 3 Huse.

Noget brøstfældig: 4 Gaarde og 1 Boel.

Hinge By:

2 Gaarde noget brøstfældige.

Nyborg (Vissing S.) og *Askildrup*:

1 Boel og 2 Huse noget brøstfældige.

Grensten By:

1 Gaard ved Magt.

Stevnstrup:

Ved Magt: 3 Gaarde og 4 Huse.

Noget brøstfældig: 6 Gaarde.

Korreborg Huse (Mammen S.) og *Trængselhus*
(Mammen S.):

10 Huse ved Magt.

Løvskaal:

1 Hus ved Magt og 4 Huse brøstfældige.

Øster- og Vestervelling, Tinbæk, Terp og Nøraa-
hus (Mammen S.):

1 Hus ved Magt og 10 Huse noget brøstfældige.

Jebjerg By:

Vel ved Magt: 6 Gaarde og 1 Boel.

Ved Magt: 5 Gadehuse.

Noget brøstfældig: 3 Gaarde og 2 Gadehuse.

Tebbestrup:

Vel ved Magt: 1 Hus.

Ved Magt: 1 Gaard og 2 Huse.

Noget brøstfældig: 2 Gaarde og 3 Huse.

Laurberg By:

Vel ved Magt: 3 Gaarde og 1 Gadehus.

Ved Magt: 1 Gadehus.

Brøstfældig: 2 Gaarde.

Højstrup By (Ødum S.):

Vel ved Magt: 1 Gaard.

Ved Magt: 2 Gaarde.

Noget brøstfældig: 1 Gaard.

Selve Hovedgaardene beskrives saaledes: *Frisenvold*, der var opført fra nyt af Grev Friis, er vel ved Magt, kun ere Lofterne til Taarnet utætte, og fattes ved Gaarden en Solskive for Hovfolkenes Skyld, naar de komme til Hove og igen gaa.

Løjstrup: Bryghuset staar paa Rav og duer aldeles ikke. Broen imellem Borggaarden og Ladegaarden er nedfalden paa den ene Side; paa Oksestalden ere 10—12 Fag, hvor Bjælkerne og Stolperne ere skilte fra hinanden og helde meget ud imod Marken. Kornloftet er utæt, Tapperne af Bjælkerne ere gaaede indenfor Stolperne, og Kornet falder igennem.

Kollerup, der nu har en uanselig Hovedbygning, bestod i hin Tid af 3 toetagede Fløje, om hvilke det hedder:

Den vestre Bygning bestaaende altsammen udi Tavlværk (murede Vægge i Bindingsværk) er 15 Fag Hus, to Loft høj. Underneden befindes den store Fruerstue over 7 Fag Hus; næst op til denne er Vinterstuen 3 Fag, dernæst Stegerset og Mælkehuset, som er 5 Fag; udenfor denne Længe er en liden dejlig Lysthavn. Det nordre

Hus er i lige Maade 15 Fag, derudi findes underneden den gamle Fruerstue udi 7 Fag, der næst op til er et Sengekammer udi 5 Fag, et Fadeburskammer udi 3 Fag; ovenpaa udi samme Hus er en Stue, som kaldes Salen og 2 Sengekammere. Det søndre Hus udi Gaarden, som ogsaa er to Loft højt, bestaar udi 19 Fag, hvorudi er tvende Bryggerser, et stort og et lidet med tilhørende Bagovn og Kølle samt Loftsstige og Røghus, Borgestuen og Fogedkammer. Under det vestre og nordre Hus befindes Kjælder under 18 Fag, og udi Borggaarden for det nordre Hus befindes et lidet Taarn, som er tækket med Spaan. Udenfor Borggaarden staar et lidet Hønsehus paa 3 Fag.

Ladegaarden:

Ladehuset er 22 Fag og nogenlunde ved Magt undtagen 2 Fag, som fattes Tag og Lægter. Fæhuset er 33 Fag, og udi den nordre Ende af samme er Vognskjul og Port, som er 7 Fag, tilsammen 40 Fag; udenfor denne Længe er en Frugthave med nogle gamle Æble- og Pæretræer. Ved den søndre Side af Ladegaarden er det tredie Hus paa 31 Fag, hvori Stald, Faaresti og Hølade; det fattes Nederlede overalt, og paa Staldkammeret fattes Loft, desforuden fattes Tag og Lægter paa 18 Fag paa den søndre Side og paa hele den nordre Side. Ved Gaarden ligger en Køkkenhave og to Fiskeparker.

Paa det til Kollerup hørende Bøndergods vare Huse og Gaarde i lignende Stand som ovenfor anført. Vi træffe her, ligesom nu og da andet Steds, »jordgravede« Fæhuse; det var Huse, der dels vare gravede lidt ned i Jorden og dels opsat i Murhøjde af Græstørv; de vare solidere og lunere til Kvæget, end de vendrede og lerklinede Vægge, der faldt ned ved første Stød af et Par Kohorn.

Den for al Landbrug saa ødelæggende Fællesdrift var paa dette Gods dreven til den største Yderlighed, maaske af en for vidt dreven Retfærdighedsfølelse eller Higen efter

at gøre alle Gaarde af lige Størrelse nøjagtig lige gode. Det synes, som om hver frugtbar Lavning, hver gold og for Sol og Vind udsat Bakke paa kun et Par Tønder Land var ligelig delt imellem alle Bymændene. Vi se som Følge heraf, at en Gaard i Lerberg har 19 forskellige Rugmarker og 38 Bygmarker, blandt hvilke der var 11 »Blokker« (∴: et Stykke af en Ager), hver paa 1 Skjæppe Land; kun 4 Stykker Rugland og 7 Agere Bygland havde faaet Gødning ved Udsæden.

Jordens lave Kultur og en saa godt som fuldstændig manglende Gødningskraft maatte medføre, at den savnede fornøden Modstandsevne i tørre eller paa anden Maade for Sæden ugunstige Somre, og Misvækst var derfor ingen Sjældenhed. Ogsaa Oldenborrelarver optraadte i østlige, skovrige Egne undertiden som en fuldstændig Landeplage og tog saa at sige det tørre Brød af Munden paa Bønderne. Herom hedder det i et Syn over Vissing Bymarker i Aaret 1681: »Rugmarkerne befandtes at være meget vog- (∴: ringe) af Grøde, og den bedste Jord derudi gav den ringeste Afgrøde, saa der fandtes mange Agere, hvor der ikke kunde avles, hvis derudi var saaet; Bygvangen fandtes og meget ringe paa Afgrøde formedelst de skadelige Orme i Jorden, som kaldes »Stoufboer« (paa nyjydsk »Stoubutter« = Oldenborrelarver), var ganske fordærvet, og Roden af Sæden af samme Orme var næsten opædt, og i Synderlighed paa Ryggen af Ageren, som den bedste Jord var, var Sæden allermest fordærvet og opædt, saa ingenlunde kunde avles, hvis (∴: hvad) derudi var saaet. Havrevangen i lige Maade, overalt fandtes og ganske ringe Afgrøde paa, saa deraf næppe skal kunne avles, hvis derudi er bleven saaet«.

Fra andre Egne af Østjylland findes endnu langt sørgeligere Beskrivelser af dette Misvækstaar. En Indberetning fra Landkommissær Tomas Friis om Forholdene

i Landsbyen Tvingstrup Nord for Horsens i Foraaret 1682. viser os, hvor haardt Bønderne kunde rammes af en saadan Landeplage.

Indberetningens Ordlyd er følgende:

»Først besaas enhver Mands Gaard; da befindes Taget af Husene at være afbrudt denne forleden Vinter og Foraar for Hungersnød til deres Bæster og Kvæg, og Husene staa igen en stor Del ganske nøgne og øde for Tække; dernæst besaas Byen og omkring Byen, den store Skade. som de fattige Mænd denne forleden Vinter og Foraar er tilfalden, idet deres Kvæg og Bæster af Hungersnød ere bortdøde, saa de ligge i store Dynger og Hobetal. somme Steder 10 og somme Steder 14 Stykker baade By og Mark over, som saaledes af Hunger og Armod er dennem frafalden, saa de fleste af fornævnte Mænd ikke have en Ko eller levende Høved. Deres Avling anlangende, da befindes nogle at være tre og nogle fire om en Plov, nogle kan have to Bæster og nogle hver et. Dernæst blev forevist Jorderne i Marken, som befindes den største Del af det, som i denne Vaar Avl skulde have været, ligger endnu (o: 24. Maj) udi Grønland upløjet. saa deres Tilstand er meget elendig udi alle Maader.« —

I Sommeren 1693 fremkaldte en langvarig Tørke og Hede atter Misvækst og Hungersnød i Østjylland; forskellige Syn paa Bymarkerne under Frisenvold oplyse os derom.

Den 13. Juli syntes 8 Mænd Værum Bymark og Kornvange, og efter deres Tøkke kunde der ikke avles den halve Strøsæd paa Bygvangen, og paa hele Havrevangen kunde der efter deres Tøkke ikke blive en Neg at opbinde, ejheller derpaa kunde der avles den fjerde Part af Strøsæden.

Den 20. Juli: Paa Haslund Bymarker syntes de ikke at kunne naa deres Strøkorn Sæd, og paa 11 Agere.

hvori der var saaet 5 Tdr. Byg, syntes dennem ikke, at der kunde avles en Tønde igen. Paa en anden Mark kunde der ikke avles Halvparten af Udsæden. Paa Havre-
marken kunde der ikke blive en Neg at opbinde, ejheller der kunde avles fjerde Parten af Strøsæden; og over alt syntes dem ikke at der kunde avles uden den tredie Part af Havresæden.

Paa Væt Bymarker syntes Rugvangen at være ganske vog og af Solens Brynde skoldet og fordærvet. Paa Byg- og Havrevangen syntes dem ikke at kunne avles den tredie Part af deres Strøsæd den hele Vang over.

Paa Vissing Bymarker syntes de ikke, der kunde avles Strøsæden igen, formedels den store Tørke, Solens Brynde, hvorover det var bortskoldet, og Ormene i Jorden, som Roden havde bortædt.

Det følgende Foraar var 134 af Godsets Bønder gaaet i Landgilderestance med deres Korn, Smør og Arbejds-
penge for dem, der ikke gjorde Hoveri; ialt 161 Tdr. 6 Skp. Rug, 319 Tdr. Byg, 306 Tdr. 2 Skp. Havre, 1573 Skaalpund Smør og 200 Rigsdaler.

Det var en hel almindelig Regel, at en éngang gjort Restance ikke senere betaltes; den indførtes i Tingbogen, og der ser man, hvorledes Restance lægges til Restance, hyppig i en Mands Levetid. I de gode Aar betalte han sin Landgilde helt eller delvis, i de daarlige ikke. Restancen opgjordes for sidste Gang og ansattes i Penge for atter at overføres paa Besætningen, naar Dødsboet blev opgjort, og her toges der Afsked med den. Godset søgte Erstatning i Besætning og Avlsredskaber, der, om det ønskedes, overlodes til den følgende Fæster.

Under disse Forhold gjaldt det om at hjælpe Bønderne over de golde Aar saa snart som muligt, at de atter kunne blive istand til at svare Skatter og Afgifter; og da deres Livsfor nødenheder vare begrænsede til det

mindst mulige, kunde et Par frugtbare Aar atter bringe dem paa Fode. I det foreliggende Tilfælde se vi saaledes, at allerede i Aaret 1696 var der paa hele Godset kun 11 Bønder, der resterede med Landgilde; men der var i denne Henseende, som sagt, en idel Bølgebevægelse, der bestemtes af Tidernes Gunst eller Ugunst.

Som vi have set, var det gentagende indskærpet i Kontrakten med Forpagteren paa Løjstrup, at Bønderne ikke maatte forulempes med Hovarbejde eller Kørsler i Pløje- eller Høsttiden. De samme Forbehold vare tagne overfor Forpagteren paa Frisenvold, og da han overtraadte disse Bestemmelser, lod Enkegrevinden, Fru Anna Maria v. Offenberg (Grev Friis var død i Aaret 1674) ham til tale for Birkeretten, »fordi han imod sit Forpagtningsbrev sig haver understaaet at lade tilsige Frisenvolds Bønder og Tjenere at udføre et Parti af hans Korn fra Frisenvold til Aarhus i den strængeste Høst«.

Paa selve Birketinget toges der lignende Hensyn. Aar 1701 hedder det: Fra den 6. Maj og til den 19. do. var der formedelst Plovtidens Trang intet at bestille; og videre den 26. Maj: Formedelst den trange Bygsædens Tid mødte ingen Stokmænd, hvor ingen Ting kunde sættes eller holdes; og som i Dag Dom skulde være falden imellem det høje Herskab og Søren Bødker i Galten om Krohold, blev denne Sag opsat med begge Parters Bevilling til idag otte Dage.

Det var da ogsaa helt nødvendigt ikke at ødsle med Arbejdskraften paa Landet, der til Tider var altfor begrændset, som f. Eks. under den skaanske Krig i Slutningen af Halvfjerserne, da en stor Del af de kraftigste Bønderkarle og Husmænd udskreves til Krigstjeneste. Den voksne mandlige Befolkning var til Eksempel da kun 9 Gaardmænd, 5 Husmænd og 4 Karle i Ørum Sogn, og i Værum Sogn var der 21 Gaardmænd, 8 Husmænd og 11

Ungkarle. Selvfølgelig steg Karlelønnen betydeligt til samme Tid; en voksen Karl fik nu 6 Rigsdaler i Løn, medens han i Halvfjersernes første Halvdel maatte nøjes med 2 à 4 Rigsdaler.

Den tungeste Byrde i hine Krigsaar var dog de altopslugende Skatter og Kontributioner til Hæren; der var saa godt som intet levende eller dødt lige til Høns og »Mikkelsdagsskyllinger«, uden at der blev skattet af det, og Skatterne inddreves med største Strængthed; en Skrivelse fra Rentekammeret af 1676 til Amtsskriveren for Kallø, Havreballegaard og Stiernholm Amter giver fornøden Oplysning i saa Henseende; den lyder som følger:

»Eftersom hans Kongl. Majst. Armee nu dagligen her udi Landet forsamlet er, og stor Middel til dens Underhold og Fornødenhed maanedligt behøves, saa ville I udi de Eder anbefalede Amter gøre den Anstalt og al mulig Flid anvende, at den maanedlige Kontribution i rette Tid til den 15. i hver Maaned kan indsamles; og som vi erfarer, at I ikke tilforn straks haver udstedt Eksekution, naar bemeldte Tid var forløben, saa haver I nu herefter uden nogen Persons Anseelse straks, naar samme 15 Dage udi hver Maaned er forbigangen, hos hvem der noget kan restere, ved Eksekution at lade inddrive, hvorfor vi Oberst Kruse have tilskrevet, at han Eder med saamange Ryttere skal assistere, som dertil kan behøves, og naar Skatten i saa Maader er indkommen, haver I den uden Ophold til Jesper Nielsen i Aarhus (Borgmesteren) imod Kvittering at levere.

Körbitz. Hondorff. von Stöcken.“

Naar ovennævnte Skrivelse kræver, at Amtsskriveren skal inddrive Kontributionerne uden Persons Anseelse, saa sigtes hermed til hans Forhold overfor Godsejerne,

der i første Instans vare ansvarlige for de kongl. Skatters og Afgifters Betaling, — et ofte saare vanskeligt Ansvar at bære for den Godsejer, der ikke sad inde med større disponibel Kapital; thi Bønderne, saavel Selvejerne som Fæsterne, gik i Armod og fra deres Gaarde i Hobetal og reve »Husbonden« med sig i Faldet.

Kammerherre Otto Krabbe til Isgaard gik fra Gaard og Gods 1677. Fru Elsebe Juul til Brusgaard gjorde Opbud og kvitterede sin Gaard 1678. General Anders Sandberg til Kvelstrup gik i Armod. Fru Lisbeth Parsberg, Enke efter Oberstløjtnant Jørgen Høeg til Skiersø, maatte afstaa Gaard og Gods til sine Kreditorer 1679 og døde i Fattigdom i Viborg. Fru Anna Sophie Linstov kvitteredes i 1680 en Skatterestance paa 52 Rdl., »som det var hende umuligt at betale.« Rector Niels Nielsen Krog i Aarhus havde 53 Tdr. Hartkorn Bøndergods til sit Embede, som alt sammen laa øde, han havde intet at leve af. Grev Rantzaus Arvinger til Rosenvold frasagde sig 43 Tdr. øde Bondehartkorn, og det blev inddraget under Kronen, som Reglen var i hine Dage. I det lille Stiernholm Amt var der i Aaret 1676 ifølge Amtsregnskaberne 739 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hartk. øde Bøndergods, »som ingen Proprietærer sig vilde vedkende«, og saaledes videre. En stor Del af det inddragne Gods blev senere udlagt som Ryttergaarde.

Paa Baroniet Frisenvold mærkedes den økonomiske Elendighed imidlertid ikke i nogen iøjnefaldende Grad, vel nærmest fordi Grevinden paa Frisenborg havde den fornødne finansielle Modstandskraft og kunde holde sine Bønder oppe, indtil Uvejret var ovre. Der var ganske vist øde Gaarde hist og her, men det hidrørte fra Mangel paa voksne Mænd til at drive dem.

Da Hovedgaardene vare bortforpagtede, kunde Bønderne ikke ty til disse og modtage Korn, og som Følge heraf blev en Del af Landgildekornet henlagt paa Kirkelofter,

hvorfra Bønderne fik udleveret, naar det gjordes behov: »Mikkel Larsen bekom af sal. Hans Jacobsen (Forvalter) paa Ørum Vaabenhus Loft 12 Tdr. 3 Skp. Arre (Havre) af den Arre, som Hans Jacobsen havde annammet af Husbondens Landgilde; Peder Jensen bekom paa Ørum Vaabenhus' Loft 4 Tdr. Arre.«

Drikkeri og Fylderi var meget udbredt iblandt Bønderne; ikke alene var der Smugkroer allevegne; men den største Part af Gaardmændene brændte selv deres Brændevin. I de fleste Inventariefortegnelser træffer man iblandt Bryggeredskaberne et »Pibekar«¹⁾, d. e. et Destillationsapparat. Bønderne selv drak det Fluidum, som de saaledes tilvirkede, og Karlene søgte Smugkroerne og fulgte Eksemplet. 5 Gaardmandssønner og Tjenestekarle fra Værum havde uden Tilladelse hugget Brænde i Frisen-vold Skov og ført det til Værum paa Vogn og der solgt det til Karen Jensdatter, »som har en Smugkro, og Pengene fordrukket, og hun gav dem for 2 Skilling Øl hver.« De indstævnedes blev straffede med Træhesten²⁾ og 2 ƒs Bøde. Det hedder videre: Fra D. D. forbydes alt Krohold i Værum, da der er klaget af Bymændene, at deres Folk og Tjenere dér fordøje deres Løn og tilmed forsømme deres Husbondes Arbejde og anden Ulempe forarsage.

Den »Ulempe«, her tænkes paa, er formodentlig Trætte og Slagsmaal; thi fra 25 April 1675 og til 4. Juni 1676 indeholder Birketingsbogen kun følgende Retssager:

1) Pibekar, ikke at forveksle med en Pibestov eller Pibekande, der endnu ses i Jylland og er et Ølkrus med Drikkepibe af Træ.

2) Det er det eneste Eksempel paa Træhestens Anvendelse eller den blotte Omtale af den, jeg hidtil har truffet fra hint Tidsrum paa mine Undersøgelsers Vej i Østjylland, der rækker over de fleste Godser imellem Vejlefjord og Mariagerfjord.

Skjældsord imellem	2 Mænd og 2 Fruentimmer.
do.	» 2 Mænd.
do.	» 4 Mænd og 4 Fruentimmer.
do.	» 1 Mand og 1 Fruentimmer.
Slagsmaal	» 3 Mænd.
Skjældsord	» 1 Mand og 1 Fruentimmer.
Vold og Slagsmaal mellem 6 Mænd.	

Gang efter Gang blev der udstedt Forbud imod Smugkroer. Ingen maa fordriste sig til Øl og Brændevin at brygge til at udsælge enten i Hus eller uden Hus udi Værum og Ørum Sogne, og Overtrædelsen straffes ikke alene med i Bøde at betale 10 Rigsdaler, men endog at være i det høje Herskabs Minde.

Tiltrods for de stadig gentagne Forbud bleve Smugkroerne dog ved at florere; paa en Gang indstævnedes 13 af Godsets Tjenere for ulovlig Krohold, og der blev udstedt Forbud imod, at nogen efter denne Dag befattede sig med slig ulovlig Krohold, Ølsalg eller Brændevinsbrænden eller -sælgen; men ligemeget hjalp det.

Godsets mangeaarige Forvalter, Christen Blichfeldt, var en brav og retskaffen Mand, der ifølge Bøndernes ofte gentagne Vidnesbyrd gjorde Ret og Skæl imod alle og ikke søgte egen Fordel eller lod sig bestikke. Det modsatte var Tilfældet med hans Efterfølger, Caspar Heber; han lod sig bl. a. udbetale ulovlige Stedsmaalspenge, 4—6 Rigsdaler eller flere, naar en Gaard gik over til en ny Fæster, ligegyldigt om det var en Slægtning, der arvede Fæstet, eller en Fremmed, der overtog det, og han stak Pengene i sin egen Lomme. Bønderne rejste Klage over ham af denne og andre Grunde, og der udviklede sig en meget omfattende Retssag, hvorunder en stor Del af Godsets Bønder indkaldtes som Vidner; den endte med, at han, efter at have været i Funktion i $1\frac{1}{4}$ Aar, blev af-

skediget fra sit Embede, alt gik tilbage i de gamle Gænger, og Klagerne forstummede.

I de østjydske Skovegne var der undertiden tildelt Fæstegaardene Skovskifter, hvoraf der kunde hugges fornødent Tømmer og Brændsel, og hvor dette ikke var Tilfældet, blev der ofte anvist Bønderne Bygnings- og Hjultømmer og i Mangel af Tørveskær tillige Brændsel, og Godsets øvrige Skove skulde saaledes staa uberørt af Bondens Økse. Det var imidlertid en overalt almindelig udbredt Vane at drive ulovlig Skovhugst; ikke alene at Bønderne toge Træ, som de fandt for godt, i Godsets egne Skove, men ogsaa at de huggede i hinandens Skifter. I hvor stort Omfang dette kunde drives, faar man en Forestilling om ved at erfare, at der fra et Par af Løvenholms Skove i et Tidsrum af 10 Aar var bortført ved ulovlig Hugst af store Ege- og Bøgetræer 1337, af middelstore 164 og af smaa 33, medens den lovlige Hugst i de samme Skifter kun havde været 213 store Træer i de samme 10 Aar. At det tillige drejede sig om en ret anseelig Kapital ses af, at hver stor Eg ansloges af Synsmændene til en Værdi af 2 slette Daler, en middelstor til 4 ₤ og en lille til 2 ₤, og Bøgene henholdsvis til 6 ₤, 3 ₤ og 28 β. Kontrollen blev øvet ved, at Godsets Stempel blev indhugget i Stubben af de lovligt hugne Træer, medens de andre altsaa savnede dette. Hvem der havde forøvet denne Skovhugst søgtes ikke oplyst, og det var vel ogsaa ret uoverkommeligt. Ogsaa paa Frisenvold Gods, hvor Bønderne havde Skovskifter¹⁾, var ulovlig Skovhugst almindelig, og Bønderne indkaldtes jevnligt for

---

¹⁾ Grev Reventlov, som købte Godset af Kongen 1684, lod Bøndernes Skovskifter indhegne med Egepæle i 1702, som blev brændte med Grevens Brænde, »paa det at Skovfrederen kan vide, hvilke Fæstebøndernes, og hvilke Selvejrbøndernes Skove ere og dennem er tilhørende«.

Birkeretten i den Anledning og modtogte Advarsler eller betalte Bøder.

I Aaret 1692 bleve samtlige Bymænd i Væt med deres Tjenestekarle og Drengene og samtlige Bymænd med Karle og Drengene i Laurberg stævnedes angaaende ulovlig Skovhugst, ialt 37 Personer. Nogle vidnede, at de kun havde hugget »til Husholdningens Fornødenhed«, en havde »pillet Bark«, en havde taget Træ uden nærmere Angivelse af hvortil, 3 Mænd havde skovet »til Husenes Forbedring« o. s. fr.

Som Skik var helt ned i dette Aarhundrede, at den ene Ægtefælle giftede sig faa Maaneder efter den andens Død, saaledes ogsaa i hine Tider. Naar Begravelsen var forbi, Boet opgjort, og Skifte holdtes, var det en ret almindelig Regel, at den sørgende Enkes »trolovede Fæstemand« blev indsat som Værge for de umyndige Børn, »og«, hedder det eksempelvis, »som deres tilkommende Stiffader annammede han deres Arvelod, som er til enhver 50 Rdl. og en Seng saa god som 10 slette Daler og skal dermed saa lovlig omgaas, som han agter at forsvare. Dog beholder han hos sig forskellig Middel og Penge uden Rente, indtil Børnene blive 16 Aar, hvorimod han skal holde Børnene til Skole og anden god Opugtelse, som forsvarligt er«.

En saaledes tilkendt Arv blev ofte med det samme af Skifterettens Taksationsmænd omsat i Inventariegenstande, Kreaturer eller Sædekorn, og i den Form blev den staaende som Gæld paa Gaarden, indtil Arvingen blev myndig og krævede den udbetalt: »Et Dødsbo . . . Og da tilfaldt Enken Maren Sørensdaughter deraf den halve Part, nemlig Penge 45 Dlr. 3 fl 6 β , Rug 5 Tdr., Byg $7\frac{1}{2}$ Tdr. og Arre $7\frac{1}{2}$ Tdr., Sønnen Søren Christensen Penge 22 Dlr., 3 fl 11 β , Rug $2\frac{1}{2}$ Tdr., Byg 3 Tdr. 6 Skp., Arre 3 Tdr. 6 Skp.; den ældste Datter tilfaldt 11

Dir. 1 f 13 $\frac{1}{2}$ β , Rug 10 Skpr., Byg 15 Skpr., Arre 15 Skpr., og den yngste Datter ligeledes. Bemeldte trende Børns Gods og tilfaldende Arveparter annammede Enkens trolovede Fæstemand . . . at svare dennem til, naar de kom til deres Laugalder, og give billig Rente.

Vare Børnene myndige, naar den ene af Forældrene døde, gik den anden som Regel paa Aftægt, og Gaarden overdroges til et af Børnene. Der synes i det hele taget at have været stor Tilbøjelighed til at gaa paa Aftægt, og det kan heller ikke nægtes, at det i mange Henseender var meget tiltalende; thi den Aftægt, som en nogenlunde velstillet Fæster betalte, var som oftest meget stor, saa stor, at der kun sjældent ses noget lignende helt op til vore Dage. — En Mand i Grensten skal af en Halvgaard svare sin Svigerfader aarlig 3 Tdr. Rug, 3 Tdr. Byg, 2 Tdr. Havre og have 1 Hest, 2 Køer, 7 Faar og 2 Svin paa Foder. Som Vederlag herfor er der overladt Svigersønnen Fæstet med Indbo og Besætning, hvorimod denne p paatager sig Gaarden og alle efter denne Dag paabudne Kontributioner at svare, og skal han til sin Svigerfader lade istandsætte den liden Stue med Kakkellovn udi, som han sin Livstid nyder kvit og frit, og ellers at holde hannem med nødtørftig Ildebrand vedlige, saalænge han lever.

En anden Aftægt er paa 1 Td. Rug, 1 Td. Byg, 1 Td. Havre, et Stykke Eng til Slet og fri Græsning til 2 store Høveder samt 4 Fag Hus til Beboelse og 8 til Lade og Fæhus. —

En tredie: Stedfaderen skal have for Livstid et Værelse med Seng, nødtørftig og fornøjelig Ild og Varme og aarlig 20 Skpr. Rug og 3 Tdr. Byg og 1 Ko og 4 Faar paa Foder. Stedsønnen skal dernæst arve hans Ejendele, naar han er død, mod at give hannem en skikkelig Begravelse.

Men paa den anden Side træffer man ogsaa stor Fattigdom og Trang. Et Tingsvidne beretter, at Præsten i Værum 1687 var fuldstændig forarmet, hvorfor der blev hende skænket paa Livstid 4 Fag Hus, som blev bygget paa en Ager paa Anneksgaarden, »og faar hun Brugsret over samme Ager for Livstid; i denne kan saas 4 Skp. Korn; hun skal dog for denne Brug yde en Ugedag i Høsttid til Gaardens Fæster«; hun skulde altsaa gaa paa Markarbejde.

I det hele taget var Landsbypræsternes Stilling ikke misundelsesværdig, deres Indtægter vare smaa, en Anneksgaard foruden selve Præstegaarden var omtrent det hele, og ofte havde de Klammeri og Retstrætter med Sognefolkene; naar Præsten irettesatte Menigheden eller dens enkelte Medlemmer, toge disse Parti imod ham. Ligesom der var meget Drikkeri med Kiv og Slagsmaal, saaledes var der ogsaa megen Usædelighed; i Lerberg, Laurberg og Vissing Sogne var der i et Aar 9 Kvinder, som maatte lide Tiltale for Lejermaal; de paagældende maatte staa aaben Skrifte og betale Lejermaalsbøder, og alt dette fortørnede Bønderne. Under disse Forhold faldt det helt naturligt, at Væt Bymænd alle som en mødte paa Birketinget og protesterede imod, at de skulde drive Præstens Anneksgaard, der laa øde, da de ifølge Loven vare fritagne for at svare Hovarbejde eller anden Afgift end Tiende, som kunde svares »paa Skjæppen«, altsaa i Laden. Loven udtalte, »at hvor nogen øde Gaard findes i nogen By, har Bymændene, i hvis Tjeneste de endog ere, Aflingen uden Landgilde og Arbejde at forbruge og Gaarden at forbedre«.

De hyppige Udskrivninger af Mandskab til Hæren i sidste Halvdel af Halvfjerserne foregik efter Hartkorn og indenfor Godserne efter Lægdsinddeling. Det tjenestedygtige Mandskab mødte hos Godsforvalteren, og under hans

Kontrol blev der kastet med Tærninger; den, hvem Kastet traf, maatte da gaa Soldat for et eller flere Lægd efter Udskrivningens Omfang.

I denne som i andre Henseender, hvor der var Tale om kgl. Forordningers Efterlevelse, fulgtes der forskellige Veje paa de forskellige Godser. — Paa Bygholms Gods var det tilladt at leje for sig, ligesom man ogsaa ser Eksempler paa, at Mændene i et eller flere Lægder, som skulde afgive en Soldat, i Forening lejede en: »Vi underskrevne Mænd (Navnene) gør vitterlig, at vi ere skyldig Husmand Niels Jensen i Hatting, som gaar Soldat for os, Penge 9 slette Daler og 10 Skp. Rug, som rester af den Løn, som vi ham for sin Tjeneste i nærværende Aar fuldkommeligen lovet haver«. Ogsaa indestaar for den rettidige Betaling Christen Sørensen, »som er Lægdsmand for disse fornævnte Mænd«. I Nørrealdum er Lægdet gaaet ind paa at betale Præsteenken 3 Rigsdaler, fordi hun har afstaaet sin Karl, »som lod sig leje til at være Soldat i deres Lægd«.

Paa Frisenvold Gods var det ikke tilladt at leje til Soldatertjenesten: den, som »Tærningekastet traf«, maatte gaa. Flere Bønder vidnede ved given Lejlighed, »kunde Penge have hjulpet deres Dreng løse, skulde de ikke have gaaet«, eller »vilde Christen Blichfeldt have taget Penge for Sønnen, som kastede sig til at gaa, skulde han ikke have gaaet«. Paa den anden Side blev der paa nævnte Godsforvalters Tilskyndelse skudt Penge sammen til dem, som maatte gaa Soldat; »somme gav 1 ƒ , somme 2 eller 3 ƒ , nogle gav 1 eller 2 Rigsdaler og andre 4 Rdl.« Dette Eksempel viser en ret betydelig Hjælpsomhed iblandt Bønderne; 2 eller 4 Rdl. var omtrent et helt Aars Løn til en voksen Dreng eller Karl. I det Hele taget giver Tiden mange Beviser paa Sammenhold, og navnlig svigtede det ikke, naar Talen var om Overgreb fra Ladefogdens,

Forpagterens eller Forvalterens Side, en Egenskab, der jævnlig bragte dem Sejren i Hænde; mangen en Forvalter eller Ladefoged maatte vige sin Plads paa Grund af Bøndernes Modstand, naar de mente sig forurettede; navnlig Ladefogderne skiftede hyppig.

Man vilde maaske være tilbøjelig til at mene, at saagodt som alle Bønderne stode paa samme Trin i økonomisk Henseende, i hvert Fald indenfor samme Klasse af Gaarde — Helgaarde eller Halvgaarde — med samme Afgifter, Hovarbejde og Fællesdriften; men det er saa langt fra Tilfældet, at der mindst var lige saa mange Grader af Velstand eller, om man vil, Mangel paa Velstand, den Gang som nu. De mange Skifteboer give i saa Henseende et baade righoldigt og paalideligt Materiale til Bedømmelse.

Et Dødsbo omfatter Gaardens Besætning og Avlsredskaber, udsaaet eller utærsket Sæd, Indboet og den Af-dødes Klæder undtagen en Sengs Klæder. Den samlede Sum, hvortil det takseredes, varierede som Regel imellem 50 og 300 slette Daler. Indenfor denne Ramme er i en vis Forstand angivet Bondens daglige økonomiske Liv og Velvære, de Midler, hvormed han virkede, og de Forhold, hvorunder han levede sit daglige Liv paa sin Fæstegaard, men derimod ikke hans Formueforhold. Ofte var der i hans Mellemværende med Godset Landgilderestancer, Arbejdspenge, Laanekorn og Skatterestancer af ældre og nyere Dato, som nu bleve opgjorte, og dertil private Laan, saa at Boet undertiden kunde udvise en Gæld paa indtil 100 Daler eller endogsaa derover. Under saadanne Forhold blev der altsaa intet til Arvingerne, disse nægtede da at vedgaa Arv og Gæld, og de forskellige Parthavere maatte lide Tabet. Arvingerne stode nu paa bar Bund, men for saavidt de vare arbejdsdygtige, var der ingen Ulykke heri; thi det var let at faa en Gaard i Fæste og

undertiden fik de overladt selve Fædrenegaarden med fornødent Korn til Sæd og Føde: Christen Jensen i Kradsbjerg overtog sin Gaard »med en Besætning af 4 Bæster, 2 Vogne og 2 Harver, vurderet til 18 Rdl. 3 ƒ , endvidere var af Korn udi Laden 3 Tdr. 4 Skp. Rug, 3 Tdr. 6 Skp. Byg, 5 Tdr. Arre og 5 Skp. Boghvede.«

Til Bedømmelse af Pengenes Værdi tjener, at de bedste Heste takseredes til 10 à 11 slette Daler, en god Ko eller 3—4 Aars Stud til 6 à 8 sl. Dlr., 1 Td. Rug 2 sl. Dlr., 1 Td. Byg 7 ƒ , 1 Td. Havre 3 à 4 ƒ , en Vogn med Tilbehør 3 à 4 sl. Dlr., en Plov 1 sl. Dlr., en Gaard kunde købes for 200—250 Rdl., og var den forfalden, solgtes den undertiden for 100 Rdl.

Som Husene hyppig vare mere eller mindre forfaldne udvendig, saaledes saa man ogsaa sjældnere noget, der befordrede Hygge og Velvære indendøre. En eller to Stuer, som Regel ens møblerede med Bord, Slagbænk, et Par Stole, en Kiste, et Skab, maaske en Kande-bænk og med aabent Ildsted, undertiden Kakkellovn og yderst sjælden Jernkakkellovn, et Bryggers og nogle smaa Kam-mere, det var i det væsentlige Stuehusets Indre.

Et velhavende Bo saa saaledes ud: 2 Borde, 2 Ege-kister, 1 Stol, 1 Sengeomhæng med Kappe, 3 Sengetæp-per, 5 Bolsters Dyner, 4 andre Dyner, 4 Puder med og 3 uden Vaar, 10 Lagener af Hør- og Blaargarn, 5 Hyn-der, 2 Haandklæder, 4 Drejls Duge, 1 Kaabe til 18 Daler, 3 Klædes Skørter, 3 do. Trøjer, 1 Silke Forklæde, 1 grønt Fløjls Snørliv, 6 Sølv Spiseskeer, 14 Sølv Maller, 34 Sølv Knapper, 3 Lysestager, 26 ⊗ Tinfade og Tallerkener, Bryggers- og Huggehusredskaber, 5 Heste, 10 Stkr. Kvæg, 12 Faar og Lam, 7 Svin samt Avlsredskaber, 5½ Td. Rugsæd, . . . ialt vurderet til 312 Dlr. 2 ƒ 10 β .

Det er en Halvgaard, her er Tale om. Gælden var: Landgilderestancer til 37 Dlr. 2 ƒ , 2 Tønder Øl til Be-

gravelsen 6 Dlr., Præsten 3 Dlr. . . . ialt 97 slette Daler 1 Ƴ 2 β . Til Tjenestedrengens Løn blev udlagt 2 Faar og 4 Lam og til Pigens 5 Gæs og et Blaargarns Lagen.

Et andet Dødsbo er af omtrent lignende Beskaffenhed, det takseres til 240 sl. Daler 3 Ƴ 12 β ; men det skylder til Herskabet i Restancer af Landgilde, kongl. Skatter og kontante Laan 251 sl. Dlr. 1 Ƴ 14 β ; der blev altsaa kun Gæld til Rest. Men det drejede sig undertiden om langt større Beløb: I Aaret 1678, altsaa i den mest byrdefulde Tid med kgl. Skatter, se vi en Bonde, der efterlader sig en Skyld af 308 sl. Dlr. 1 Ƴ 4 $\frac{1}{2}$ β . Ved Siden af disse var der ogsaa mangt et Bo, der med ud- og indvendig Besætning — den afdødes Seng undtagen, der altid frit udtoges af Arvingerne — næppe naaede en Værdi af 100 slette Daler.

I det Tidsrum, som her er behandlet, ses der kun en Fæster at have opsagt sin Gaard og ingen at være opsagt fra Godsets Side; to Selvejergaarde udbødes til Slægtninge, da Ejerne ikke længere kunde besidde dem.

